

Sami Kolamo & Riikka Turtiainen

Naisten tennis tasa-arvokamppailun pelikenttänä

**– Tarkastelussa Suzanne Lenglenin,
Billie Jean Kingin ja Serena Williamsin
tähtikuvat**

(vertaisarvioitu/peer-reviewed)

Johdanto

Jos olisin naispelaaja, polvistuisin joka ilta ja kiittäisin Jumalaa siitä, että Roger Federer ja Rafa Nadal syntyivät, koska he ovat kannatelleet tätä lajia.

Näkemyksen takana olevan entisen tennisammattilaisen ja turnausjohtajan Raymond Mooren mukaan ”naiset ratsastavat miesten maineella” ja ovat onnekkaita, kun saavat Grand Slameista yhtä paljon palkintorahoja kuin miehet. Serbialainen tähtipelaaja Novak Djokovic on osittain samaa mieltä Mooren kanssa todetes-

saan, että miehille tulee maksaa enemmän kuin naisille. Näkemystään hän perustelee miesten tenniksen kiinnostavuudella yleisön näkökulmasta.¹ Djokovic ja Moore eivät ilmeisesti ole tutustuneet tenniksessä viimeisen sadan vuoden aikana vaikuttaneisiin naispelaajiin, jotka ovat olleet suosituimpia kuin useimmat miespelaajat, ja jotka omalla yhteiskunnallisesti aktiivisella toiminnallaan ovat kehittäneet lajia paitsi aiempaa kiinnostavammaksi myös samalla tasa-arvoisemmaksi. Tällaisia pelaajia ovat olleet ennen kaikkea Suzanne Lenglen 1920-luvulla, Billie Jean King 1970-luvulla ja Serena Williams viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana.

Kutsumme näitä tennistähtiä Richard Giulianottia ja Michael Gerrardia lainaten konjunkturaalisiksi urheilijoiksi, joiden tähtikuvan kautta voi ymmärtää, tulkita ja diagnosoida aikakauden yhteiskuntamuodostumaa ja sen hallitsevia muotoja ja ristiriitoja.² Tähtikuva tarkoittaa monentyyppisiä esiintymisiä – haastattelut, elämäkerrat, dokumentit, sosiaalisen median sisällöt ja niin edelleen – jotka muodostavat suurelle yleisölle käsityksen siitä, millainen on tietyn kuuluisuuden elämäntapa ja arvomaailma.³ Näin tähtikuvat toimivat kurkistusluokkuina, joiden kautta voi päästä käsiksi aikakautta ilmentäviin yhteiskunnallisiin arvoihin ja asenteisiin mukaan lukien käsitykset miesten ja naisten sallituista ja ei-sallituista rooleista. Emme kuitenkaan ajattele, että tennisammattilaisten tähtikuvien eli tietäntyyppisten representaatioiden avulla voisimme kertoa aukottomasti ”objektiivisen totuuden” historiallisesta ajanjaksosta. Olemme kiinnostuneet siitä, millaisina tarkastelemamme yhteiskunnallisesti aktiiviset urheilijat on julkisuudessa esitetty ja miten he ovat representoineet itseään sekä ympäröivää todellisuutta.

Artikkelillamme vastaamme kysymyksiin, millaisiksi Suzanne Lenglenin, Billie Jean Kingin ja Serena Williamsin tähtikuvat ovat muodostuneet ja miten he ovat omana aikanaan suhtautuneet erilaisiin eriarvoisuuden muotoihin. Erittelemme Lenglenin, Kingin ja Williamsin käymiä tasa-arvokamppailuja, jotka ovat saaneet eri aikoina erilaisia piirteitä johtuen pitkälti siitä, millaisiksi urheilussa valtaapitävät miehet ovat ymmärtäneet sekä miesten ja naisten

sukupuoliroolit että näiden roolien intersektionaalisen kytkeytymisen lähinnä etnisyyteen, yhteiskuntaluokkaan ja seksuaalisuuteen. Urheilu on siinä mielessä erityinen tasa-arvon tutkimusalue, että joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta miehet ja naiset ottavat mitaa toisistaan eri sarjoissa. Kyseinen lähtökohta johtaa usein biologisoiviin erontekoihin miesten ja naisten välillä – puhumattakaan naisista, jotka eivät mahdu vallitseviin sukupuolen määrittelykategorioihin, sillä heidän ruumiin testosteronituotantonsa ylittää ”luonnollisena” pidetyt rajat.

Kuten käsitteen tähtikuva nimityksestä voi otaksua, lähestymme tasa-arvoa kulttuurisena esityksenä⁴, johon vaikuttavat yleisesti aikakauden yhteiskuntapoliittinen asenneilmapiiri ja erityisesti sukupuolitetut valtasuhteet urheiluorganisaatioissa ja toimituskäytännöissä. Lähestymistavassa biologia muodostaa yhden puheavaruuden, joka sisältää tietyn tyyppisiä oletuksia naisurheilijoista ja heidän ruumiillisista kyvyistään.

Puhumme tasa-arvokamppailun pelikentästä, sillä urheilijan tähtikuvan yhteyteen alkaa syntyä tunteisiin vetoavia tarinoita ensisijaisesti nimenomaan pelikentällä kehkeytyvien suoritusten kautta. Nykyisin reaaliaikaiset medialähetykset välittävät pienimmätkin yksityiskohdat katsojien koettavaksi – ei pelkästään pelitilanteista tai pelaajien eleistä ja ilmeistä, vaan myös käytös- ja pukeutumistavoista sekä kehon muodoista. Kiertäessään mediasta toiseen vetoimmaisista kuvista ja teksteistä voi tulla Sarah Ahmedin sanoin tahmeita kohteita, joihin monet toimijat urheilujohtajista sponsoreihin ja tavallisiin kansalaisiin tarttuvat ja joista he kertovat mielipiteensä.⁵ Tutkimuskohteenamme olevat tähdet ovat olleet tietoisia herättämästään laajasta, affektiivisesta mediahuomiosta ja heitä seuraavista toimittaja- ja fanilaumoista; julkkisasemaansa he ovat myös käyttäneet hyväkseen niin tenniskentällä kuin sen ulkopuolellakin.

Menetelmällisesti artikkelimme perustuu historiallisen kirjallisuuden ja tiettyjen mediatekstien lähiluentaan, jolla tarkoitamme tutkimusnäkökulman ohjaamaa ja rajattua tekstiaineistoon kohdistuvaa järjestelmällistä, toistuvaa ja ymmärtämiseen tähtäävää lu-

kemista sekä sen kautta muodostuvaa tulkintaa.⁶ Suzanne Lenglenin tarkastelussa korostuu elämäkerrallinen kirjoitus ja Billie Jean Kingin kohdalla sekä omaelämäkerta että vuonna 2013 julkaistu *The Battle of the Sexes* -dokumentti. Serena Williamsin uran tarkastelun yhteydessä olemme ottaneet mukaan tarkasteluun valtamedia-aineiston lisäksi hänen omia sosiaalisen median sisältöjään, joita peilaamme hänen mediarepresentaatioitaan käsitelleisiin tutkimuksiin. Tutkimusotteemme on siinä mielessä aikalaisdiagnostinen, että olemme tulkinneet esimerkiksi elämäkertojen sisältöjä omakohtaisine tunnekokemuksineen ja identiteettipoliittisine merkityksineen suhteessa laajoihin historiallis-yhteiskunnallisiin kehityskuluihin.

Urheilun tasa-arvosta ja urheilussa esiintyvistä eriarvoisuuksista on kirjoitettu niin kansainvälisesti kuin Suomessakin kohtalaisesti: tutkimuskohteina ovat olleet muun muassa erilaiset maskuliinisuudet, naisurheilijoiden trivialisointi, syrjintä ja seksuaalinen häirintä sekä sukupuolistetut ja rodullistetut stereotyyppit.⁷ Sen sijaan urheilutähteyden ja urheilijoiden tähtikuvien osalta on tehty yllättävän vähän historiallisesti vertailevaa tutkimusta⁸ – puhumattakaan tutkimuksista, joissa käsiteltäisiin naisurheilijoita pääroolissa tasa-arvokamppailussa eri aikakausina. Urheiluhistoria onkin ollut perinteisesti kertomus miesten keskinäisestä kilvoittelusta. Artikkelimme etenee niin, että käsittelemme tähtihahmojemme tasa-arvotyötä yksitellen omissa osioissaan. Päätelmissä yhdistämme tulkintamme pohtimalla eroja ja yhtäläisyyksiä eri aikakausina käyttyjen tasa-arvokamppailujen välillä sekä kiinnittämällä huomiota siihen, millaisia samastumispintoja tarkastelemamme tähdet ovat tarjonneet oman aikansa yleisöille. Viimeisessä osiossa käytämme apunamme Göran Therbornin kolmijakoa eriarvoisuuden ulottuvuuksista. Arvioimme Lenglenin, Kingin ja Serena Williamsin tähtikuvien merkitystä eksistentiaalisen yhdenvertaisuuden sekä elämänehtojen ja resurssien tasa-arvon konteksteissa.⁹

Suzanne Lenglen – urheilullinen flapper

Suzanne Lenglen oli 1920-luvulla maailman tunnetuin (nais)urheilija. Kuten häntä edeltäneiden naistennispelaajien myös ranskalaisen Lenglenin sosiaalinen tausta oli yläluokkainen. Toisin kuin työväenluokan naisilla yläluokkaisilla naisilla oli joutilasta aikaa, jonka saattoi käyttää urheilemiseen. Lenglen tuli laajasti tunnetuksi vuonna 1919, kun hän voitti ensimmäisenä ei-englantilaisena pelaajana arvostetun Wimbledonin turnauksen. Toimittaja A.E. Crowley kirjoitti: ”En ole nähnyt tenniskentällä yhdenkään naisen tai miehen liikkuvan yhtä järjestelmällisesti ja luontevasti tavalla, joka tuo mieleen esteettisen täydellisyyden.”¹⁰

Lenglen koettiin vallankumoukselliseksi tennistähdeksi erityisesti pelityylinsä ja balettimaisten sulavan ja lennokkaan kehollisen liikkeensä vuoksi.¹¹ Toisaalta Lenglen määriteltiin myös mekaaniseksi suorituskoneeksi, sillä niin yksinkertaiselta ja helpolta hänen kämmen- ja rystylyöntinsä sekä pallonkontrollinsa vaikeissakin peliasennoissa näyttivät. Lenglenin valmentajana toimi hänen isänsä Charles ”Papa” Lenglen, joka otti mallia parhaista miespelaajista ja vältti viktoriaanisen ajan tapakoodeista periytyvää ”kevyttä pallottelua”.¹² Suzanne Lenglen voitti vuosien 1919–1926 aikana käymistään 270 ottelusta 269.

Kun ranskalaistoimittajat alkoivat kutsua Lengleniä ”jumalattaren” kaltaisilla lempinimillä, ryhtyi hänen isänsä rakentamaan tyttärensä tähtikuvaa vastaamaan näitä ylisanoja. Lenglenit palkkasivat vaatesuunnittelijakseen aikansa muotigurun Jean Patoun. Hän ei tehnyt Lenglenin peliasua puuvillasta vaan silkistä, mikä helpotti liikkumista kentällä. Patou puki tennistähden siviilissä arvokkaasti kuin kuninkaalliset kärpän- tai minkinnahkasiin takkeihin; päähineenä oli jalokivin koristeltu otsanauha. Oman vaatesuunnittelijan ja toimittajien aktiivisen kiinnostuksen ansiosta Lenglenistä tuli tarkasti seurattu muoti-ikoni. Lenglen oli myös ensimmäinen pelaaja, joka pelasi täysissä meikeissä.¹³ Lisäksi hän teki suosituksi ”terveen” ja ruskettuneen ihon. Ruskettunut tennispelaaja oli täydellinen vastakohta viktoriaanisen gentlemannuurheilun suosimalle posliinivalkeiselle iholle.

Suzanne Lenglen esittelee oikeaoppista verkkopeliä.
Kuvakaappaus Pathe Productionin videolta "How I Play Tennis" by Mlle.
Suzanne Lenglen (1925).

Lenglenin peliasu symboloi laajasti aikakauden murrosta naisten pukeutumisessa. Yksi 1920-lukuun liitetyistä lentävistä lauseista on, että silloin "naiset saivat sääret".¹⁴ Lenglenin peliasuun kuului hihatton neulepusero ja laskostettu hame, joka putosi hieman polven alapuolelle. Tuolloin sukupuolirooleilla saattoi leikitellä ja seksuaalisuuteen suhtauduttiin vapautuneesti. On perusteltua puhua uudesta kulttuurisesta kokemistavasta, jonka näkyviä merkkejä olivat naisten pukeutuminen ja käyttäytyminen.¹⁵ Uusi nainen leikkasi palmikkonsa ja hameensa helman lyhyeksi, meikkasi, hyppäsi auton rattiin, viihtyi ravintoloissa ilman miestä ja pyöritteli lanteitaan muotitanssien ja -musiikin parissa. Tällaisia vapaamielisiä naisia kutsuttiin flapperiksi. Barbara Harris tekee eron flapperin ja uranaisen välille:

Koko 1920-luvun merkitys tiivistyy siinä, että aikakauden symboli ei ollut emansipoitunut uranainen vaan flapper. Vaikka

flapper oli seksuaalisesti vapautuneempi ja sosiaaliselta liikkumattomaltaan vapaampi kuin häntä aiemmin eläneet naiset, sopi flapper hyvin yhteiskuntaan, joka näki naiset pääasiallisesti sukupuolensa edustajina. Kun flapperin tanssipäivät olivat ohi, hän asettui aloilleen ottaen vaimon ja äidin roolin.¹⁶

Flapper oli svengaavan jazz-ajan poikamiestyttö, joka piti hauskaa tanssipaikeissa ja nautti sitoutumattomuudesta. Flapperit rikoivat muutenkin sovinnaisena pidetyn käytöksen normeja juomalla runsaasti alkoholia ja tupakoimalla. Myös Lenglen viihtyi iltariennoissa sekä piti tupakasta ja alkoholista. Lenglen jopa vaati viiniä ennen otteluita ja joi konjakkia erätauoilla. Lengleniä voi kutsua urheilulliseksi flapperiksi, vaikka hänen ruumiinrakenteensa ei ollut yhtä siro kuin flappereilla yleensä.¹⁷ Ranskalaiset kutsuivat urheilutähteään *jolie laideksi*, joka tarkoittaa ”rumaa mutta kaunista”. Engelmann kuvaa Lengleniä ”lihaksikkaaksi ja isoluiseksi, jolla oli harmaat silmät, sysimustat hiukset ja terävä linnunkaltainen profiili sekä epätavallisen pitkä nenä ja isot epäsymmetrisesti töröttävät hampaat”, jotka työntyivät ”rumasti esiin hänen hymyillessään”.¹⁸ Toisin sanoen Lengleniä pidettiin katseita puoleensa vetävänä naisena tiettyine huomiota herättävine kehon piirteineen ja olemisen tapoineen, mutta ei kuitenkaan klassisena lehtien keskiaukeamille kelpaavana naisfiguurina.

Kiinnostavaa on, että flapper termiä käytettiin ensimmäisen kerran Isossa-Britanniassa *Sports Illustrated* -lehdessä, jonka sivuilla flapperit esittelivät sääriään. Urheilukenttien flappereiden eroottista vetovoimaa – eli uuden niukan peliasun paljastamaa fyysistä kehoa – pidetäänkin alkusysäyksenä median miehisen katseen luomalle naisurheilijoiden seksuaalisoinnille. Toisaalta Lenglenin kohdalla pohdittiin myös sitä, pilasiko tennis naisten ulkonäön. *The Daily Mailin* ”lääketeollisuuden asiantuntijan” mukaan tenniksen fyysiset vaikutukset – yhdessä sodanaikaisen työnteon ja uusien tanssiliikkeiden kanssa – olivat esimerkiksi kasvoille katastrofaaliset.¹⁹

Urheilulliset flapperit saattoivat kuitenkin olla liian kilpailuhenkisiä ja vakavamielisiä urheilu-uransa rakentamisessa, minkä vuoksi he eivät menestyneet ”parisuhdemarkkinoilla” eli Harrisia mukaillen siinä odotusten struktuurissa, jossa miehet etsivät itselleen

vaimoja ja kotirouvia.²⁰ Jazzista hullaantuneet poikamiestyöt eivät vain tanssineet yökerhoissa, vaan he myös etsivät sodan jälkeisen mieskadon keskellä itselleen partneria tai aviomiestä.²¹ Jos ennen naiset olivat osallistuneet liikunnallisiin aktiviteetteihin pitääkseen yllä naisellista olemustaan ja löytääkseen aviomiehen, niin Lengleniä siivitti tenniksessä ennen kaikkea hänen kilpailuhenkisyytensä.²² Hänet tulkittiin fyysisyytensä ja aktiivisen ja vakavamielisen urheilemisensa vuoksi ”liian” miestapaiseksi eli hänen tapansa investoida aikaa ja energiaa urheilemiseen ei vastannut normatiivisia sukupuolirooliodotuksia.²³

Kilpaurheiluun kuuluvat voimainponnistukset ja kehon muokkaamiset eivät sopineet yhteen äitiysideologian ja sitä myötäilevän naistapaisuuden kanssa. Vallitsevan äitiysideologian mukaan liiallinen urheileminen ja lihasmassan kasvattaminen haavoittivat naisten herkkiä kehoja ja etenkin hedelmällisyyttä sekä siten sopeutuvuutta äitiyteen.²⁴ Toisin kuin miehiä, naisia ei lähtökohtaisesti määritely energiittiseksi ja aktiivisesti liikkuviksi. Näiden epäteettellisten ja patriarkaatin valtaa pönkittäneiden näkemysten yhtenä taustatekijänä oli eronteko voimisteluharjoitteiden ja urheilun välillä. Ensin mainittujen katsottiin sopivan naisten vartaloille.

Tehdessään naistenniksestä tunnettua mullistamalla lajin peli- ja pukeutumistyylin Lenglen toimi vanhoillisen tapakulttuurin rajoitteista vapauttavana uuden aikakauden airueena – etenkin Ranskassa, jossa naisten oikeudet kohentuivat vasta Charles de Gaullen valtakaudella. Lenglen puhui myös ammattilaisuuden eli naisten taloudellisen itsenäisyyden puolesta aikana, jolloin naisilla ei ollut asiaa poliittiseen ja taloudelliseen päätöksentekoon. Toisin kuin muut tunnetut naispelaajat, Lenglen hylkäsi vuonna 1927 amatöörikentät ja lähti kiertämään Yhdysvaltoja pelaten ammattilaisena näytösotteluissa. Samalla Lengleniltä kuitenkin estettiin pääsy kaikkiin tunnettuihin turnauksiin, sillä kansalliset lajiliitot perustivat toimintansa amatööri-ihanteisiin. Huolimatta siitä, että Lenglen kuului etuoikeutettuun yhteiskuntaluokkaan, hän näytti mallia muille naisille elämäntyylistä, joka viesti riippumattomuudesta ja vapaudesta kehittää itseään omalla tavallaan. Urheilullisena flapperina hän kyseenalaisti pelikentällä ja sen ulkopuolella vakiintuneita

kulttuurisia odotuksia, mursi stereotyyppisiä käsityksiä naisurheilijuudesta ja osoitti, että sukupuolen tuottamisen tavat ovat sopimuksenvaraisia.

Lenglenin aikana tasa-arvotaistelussa kunnostautui ennen muuta suffragettiliike, joka puhui naisten äänioikeuden, täysvaltaisen kansalaisuuden tavoittelemisen sekä naisten koulutuksen ja työssä käymisen mahdollisuuksien parantamisen puolesta. Lenglenin nousua tähteyteen siivittivät kaksi aikakaudelle tyypillistä piirrettä: aristokraattien viehtymys tiettyihin yksilölajeihin ja kasvussa ollut miesdominanssin vastustus. Lenglen ei pelannut itse valitsemisään olosuhteissa, vaan hänen uransa ajoittui tietynlaisten yhteiskunnallisten muutosten aikakauteen. Useat hänen aikalaisistaan kävivät läpi samoja vaiheita, mutta muutos kiteytyi – urheilusta ja julkisuuden henkilöistä kiinnostuneen lehdistön suosiollisella avustuksella – juuri Lenglenissä.²⁵

Billie Jean King ja kysymys ammattilaisuudesta

Laajasti lainatun teoksensa *Toinen Sukupuoli* vuonna 1949 kirjoittaneen Simone de Beauvoirin yksi tunnetuimmista väittämissä on, että ”naiseksi ei synnytä vaan naiseksi tullaan”. Hän siis korosti kasvatuksen ja ympäristön vaikutusta sukupuolen tai sukupuoliroolien muotoutumisessa. Nämä lähtökohdat vaikuttivat etenkin 1960- ja 1970-luvun naisten vapautusliikkeessä, joka nosti esille naisten miehiä heikomman aseman työelämässä sekä ylimalkaan patriarkaatin vallan yhteiskunnassa.²⁶

Tässä konjunktuurissa useat feministit käänsivät huomion urheiluun ja useista urheilijoista tuli feministejä. Urallaan yhteensä 39 Grand Slam turnausta eri sarjoissa (kaksinpeli, nelinpeli ja sekanelinpeli) voittanut Billie Jean Moffit King oli feminismi–urheiluliittoutuman näkyvin henkilö. Yhtäältä Kingille olennaista oli naisurheilijuiden ja erityisesti naistenniksen arvostuksen parantaminen. Toisaalta hän koki tenniksen tärkeäksi tasa-arvotaistelun

pelikentäksi, jonka medianäkyvyyden kautta saattoi vaikuttaa laajemminkin naisten identiteettejä tukahduttaviin kulttuurisiin asenteisiin ja toimintatapoihin.

King alkoi boikotoida naisten tennisturnauksia niiden alimitoitettujen ja sukupuolitettua epätasa-arvoa pönkittävien palkkioiden vuoksi toden teolla vuoden 1970 aikana. Esimerkiksi *Pacific Southwest Championships*issa miehet saivat kymmenen kertaa suuremman palkkion kuin naiset. Lisäksi USA:n tennisliitto jakoi viisi kertaa enemmän päivärahoja ulkomailla vierailleille miespelaajille kuin naispelaajille.²⁷ Kun King vaati muutoksia näihin käytäntöihin, USA:n tennisliitto ei viitsinyt edes vastata Kingille. Tyypillisiä urheilumaailman(kin) hallitsemisen, ulossulkemisen ja sukupuolitettujen valtahierarkioiden vahvistamisen tekniikoita ovat olleet marginalisointi eli näkymättömäksi tekeminen ja trivialisointi eli vähätteleminen.²⁸ Tätä urheilun miesvallanpitäjien asennetta suhteessa naisurheilijoihin voi pitää konkreettisenä rajankäyntitilanteena, joka motivoi Kingin haluja muuttaa vallitsevia rakenteita ja käytäntöjä.

Pian King yhdessä pelikavereidensa, kuten Rosie Canalsin ja Nancy Richeyn kanssa, laittoi alulle naisten oman tenniskiertueen *Virginia Slimsin*, joka oli nykyisen WTA-tourin edelläkävijä. Kiertueen taustahahmona toimi entinen tennispelaaja Gladys Heldman, joka tunnettiin myös vaikutusvaltaisen *World Tennis* -lehden julkaisijana. Heldman suostutteli tupakkayhtiö Philip Morrisin, jonka tuotemerkki Virginia Slims oli, sponsoroimaan kiertuetta. Nykypäivänä tupakkayhtiön ja urheilun tiivis yhteistyö synnyttäisi laajaa moraalista paheksuntaa, mutta vielä 1970-luvun alkupuolella Marlboro-miehet ja sikareja tupruttelevat naiset saattoivat esiintyä mainoskuvissa ilman pelkoa sensuroinnista. Lopulta kiertueelle osallistui yhdeksän naistennispelaajaa eli niin kutsuttu *The Original Nine*.²⁹ Turnauksen avulla naisten palkkiot vähitellen nousivat. Yksi tasa-arvotaistelun saavutuksista oli se, että vuonna 1973 US Openissa miesten ja naisten palkkiot olivat yhtä suuret.

Olennaista on huomata, että King liittolaisineen teki naisten tenniksestä salonkikelpoista bisnestä silloin, kun tennis monen

muun urheilulajin ohella oli vasta ammattimaistumassa. Tämä tarkoitti sitä, että useisiin tennisturnauksiin ei edes huolitettu kaupallisesti kelvottomiksi koettuja naisia. King kumppaneineen osoitti samalla, että naiset saattoivat huolehtia omista raha-asioistaan miesten institutionaalisen käskynalaisuuden ulkopuolella. Kyse oli pitkälti mahdollisuuksien tasa-arvon ja naisten itsemääräämisoikeuden edistämisestä rakentamalla uusia sosiaalisia ja taloudellisia verkostoja.

Naistenniksen medianäkyvyyteen liittyvät tekijät muuttuivat syyskuussa 1973 Houston Astrodomeella, jossa King kohtasi haasteottelussa 55-vuotiaan entisen tennisammattilaisen Bobby Riggsin. Ottelua on kutsuttu sukupuolten väliseksi taisteluksi – *Battle of the Sexes*. Kamppailu, jonka King voitti erin 6–4, 6–3, 6–3, keräsi yli 100 miljoona ihmistä television ääreen eri puolilla maailmaa. Tapahtumapaikalla ihmisiä oli noin 30 000. Ottelun katsojamäärät kertovat television esiinmarssista sekä vaikutusvallan kasvusta mielikuvien muokkaajana, yhteisöllisyyden rakentajana ja tähtikulttien voimistajana.

King–Riggs-mediaspektaakkeli kärjisti naiset vastaan miehet -asetelmaa ja muokkasi samalla Kingin tähtikuvaa. Hänet määriteltiin entistä voimakkaammin osaksi naisten vapautusliikettä ja sitä tunneintensiteettiä³⁰, joka näyttäytyi feministien protestimarsseissa, puhetilaisuuksissa ja rintaliivien polttorovioissa. King oli tosin sitä mieltä, että urheileville naisille rintaliivit olivat hyvin tarpeelliset, vaikka tuolloin erityisiä urheilurintaliivejä ei valmistettu – kyseessä onkin tärkeä urheiluvälineollisuuteen liittyvä yksityiskohta, joka kertoo naisten heikosta asemasta urheilussa.³¹ Sukupuolten välisen tennisottelun rakentaman tunnettuuden myötä Kingistä tuli lukuisten naisten samastumiskohde ja median tarkoin seuraama feministi-ikoni.

New York Times kirjoitti ottelun jälkeen: ”Yhdessä tennisottelussa Billie Jean King onnistui tekemään enemmän naisten hyväksi kuin useimmat feministit kykenevät tekemään koko elämänsä aikana.”³² Ottelutapahtuman viihteelliset aspektit eivät latistaneet vallitsevaa kuohuntaa tasa-arvotaistelussa. Ottelun show-elementteihin kuului

esimerkiksi se, että King kannettiin kuin Kleopatra kantotuolissa kentälle; Riggs saapui puolestaan vetokärryn turvin. Riggs, jonka ympärillä kiehnäsivät vähäpukeiset naismallit eli ”Bobbyn povika-verit” oli pukeutunut räikeän keltaiseen pusakkaan, jonka selässä luki sokeri-isukki (*Sugar Daddy*).

Televisiokerronnalle ominaiset vastakkainasetteluja korostavat näkökulmat eivät jääneet huomaamatta levikiltään pienempienkään lehtien toimittajilta, jotka kierrättivät ja toistivat innokkaasti Riggsin sovinnistisia kommentteja, kuten ”naiset ovat tunteellisesti epätasapainoisia”, ”naisten paikka on makuuhuoneessa ja keittiössä” ja ”rökitän Billie Jean Kingin ja pysäytän feminismin 20 vuodeksi”. Kuten kommentteista voi päätellä, ottelussa oli naisten näkökulmasta kovat panokset. King totesi sittemmin:

Ajattelin silloin, että jos olisin hävinnyt ottelun, naisten asema [yhteiskunnassa ja urheilussa] olisi ottanut taka-askelia viitisenkymmentä vuotta. Häviöni olisi tuhonnut ammattilaiskiertueen ja vaikuttanut kaikkien naisten itsetuntoon.³³

Billie Jean King kannetaan kentälle Houstonin täpötäydellä Astrodomeilla. ABC:n selostaja kommentoi sisääntuloa: ”Jos hän kasvattaisi pitkät hiukset ja ottaisi silmälasit pois, hän olisi valmis pyrkimään filmitähdeksi.” (kuvakaappaus *The Battle of the Sexes*, 2013).

Laajasti seuratulla viihteellisellä urheilutapahtumalla oli säteilyvaikutuksia ruohonjuuritasolle synnyttäen uutta diskursiivista, materiaalista ja sosiaalista todellisuutta. Riggs-ottelun jälkeen King nimittäin kutsuttiin Title IX:n lain toimeenpanoon liittyvään kuulemistilaisuuteen Washingtoniin. Waren mukaan Riggs-ottelun jälkeisessä tunneilmapiirissä Kingin kommenteilla oli suuri vaikutus siihen, että niin kutsuttua tasa-arvolakia korjattiin aiempaa paremmaksi.³⁴ Vuonna 1972 vahvistettu Title IX teki diskriminoinnin sukupuolen perusteella laittomaksi kaikissa instituutioissa, jotka saivat liittovaltion taloudellista tukea. Tämä tarkoitti sitä, että myös lukuisien koulujen ja yliopistojen tuli investoida uudella tavalla rahaa naisten urheiluun.

Näiden muutosten inspiroimana King perusti vuonna 1974 naisurheilun etuja ajavan järjestön Women's Sports Foundationin. Sen tehtävänä etujärjestönä ja lobbausorganisaationa oli alkuvaiheessa naisurheilijoiden yleisen tukemisen ohella erityisesti valvoa Title IX lakisäädöksen toteutumista. Niin naisurheilusäätiö kuin Title IX saivat runsaasti palstatilaa *womenSports* -lehdessä, jonka King myös perusti vuonna 1974. Kingin ”tauottoman aktivismin” yksi tärkeimmistä merkkipaaluista oli naistenniksen oman katto-organisaation eli WTA:n perustaminen vuonna 1973.³⁵ Oman organisaation kautta naispelaajia voitiin opettaa huolehtimaan raha-asioistaan itsenäisesti sekä tunnistamaan urheilubisneksen sukupuolittuneita valtarakenteita. King kuitenkin vihjaa elämäkerrassaan, että tehty työ voi valua hukkaan, jos tulevat naistennistähdet eivät ymmärrä sitä, millä tavoin talouden rakenteet, perinteet ja asenteet estävät tasa-arvon toteutumista.³⁶ Siksi hän toivoo, että naispelaajat eivät ”vain” pelaisi, vaan he olisivat kiinnostuneita myös naistenniksen historiasta ja käydyistä tasa-arvokamppailuista. King puhui identiteettipolitiikan puolesta tavalla, jossa huomion kohteena ei ollut vain symbolis-kulttuurinen vaan myös rakenteellinen ja taloudellinen sorto.

Serena Williams

– moninkertaisesti syrjitty urheilija ja megatähtibrändi

Kalifornian työväenluokkaisesta Comptonista lähtöisen oleva Serena Williams on voittanut urallaan 23 kaksinpelin Grand Slamia ja kuusi ITF:n eli tenniksen kansainvälisen kattojärjestön maailmanmestaruutta, minkä lisäksi hän on nelinkertainen olympiavoittaja. Poikkeuksellisen menestyksensä vuoksi hän on saanut koko pitkän ammattilaisuransa ajan osakseen paljon mediahuomiota, mutta huomattavan suuri osa siitä on ollut negatiivista ja suorastaan syrjivää sekä rasistista. Williamsin tähtikuvassa on ollut Lengleniä ja Kingiä enemmän ristiriitaisia piirteitä erilaisten kulttuuristen erontekojen kietoutuessa toisiinsa. Erityisesti häneen on kiinnitetty sukupuoli- ja rotustereotypioita, joita Williams on pyrkinyt kääntämään edukseen vastapuheen voimin eli haastamalla vallitsevia tummien naisurheilijoiden toiseuttamisen tapoja ja nostamalla esiin vaihtoehtoisia näkökulmia.³⁷

Williams on kirvoittanut urheilumedioiden arvostelijoiden lisäksi ala-arvoista kohtelua niin yleisöltä ja urheiluorganisaatioiden edustajilta kuin jopa omilta pelaajakollegoiltaan. Hänet on määritelty toistuvasti ”vääränlaiseksi” sankariksi valkoisten hallitsemassa lajissa.³⁸ Osa Serena Williamsin kohtaamasta syrjinnästä täyttää mikroaggression tunnuspiirteet. Tämä tarkoittaa sitä, että häneen kohdistetut teot tai kommentit on koettu tahattoman loukkaaviksi, vaikka ne samalla vahvistavat stereotypiaa tietyistä vähemmistöryhmästä.³⁹ Tanskalainen tennispelaaja Caroline Wozniacki esimerkiksi esitti harjoitusottelussa vuonna 2011 Williamsia tuntemalla pyyhkeitä vaatteidensa sisään korostaakseen rintojaan ja takapuoltaan, mikä tuolloin tulkittiin lähinnä hauskaksi vitsiksi.⁴⁰ Venäjän tennisliiton puheenjohtaja Shamil Tarpishev puolestaan nimitti keskusteluohjelmassa Serenaa ja hänen siskoaan Venusta ”Williamsin veljeksiksi”, joita on pelottavaa katsella. Tarpishev totesi myöhemmin vain vitsailleensa, mutta sai rangaistukseksi

25 000 dollarin sakot ja vuoden porttikiellon WTA-kiertueelle.⁴¹ Toisissa yhteyksissä Serena Williamsia on kutsuttu gorillaksi, mieheksi ja ylipäätään ulkoisesti epäviehättäväksi.⁴² Kournikova-syndroomasta – eli ulkonäöllisten ja imagollisten seikkojen painoarvon vahvistumisesta suhteessa urheilulliseen menestykseen – kirjoittanut Gertrud Pfister on todennut, että naisurheilijan on pysyttävä ”feminiinisyyden valtavirrassa” saadakseen myönteistä julkisuutta. Pfister mainitsee esimerkkinä tennistähti Amélie Mauresmon, jonka fyysinen pelitapa leimattiin usein negatiivisävytteisesti ”miesten peliksi”.⁴³

Vuoden 2018 Yhdysvaltojen avointen finaalin jälkeen *Herald Sun*issa julkaistiin Mark Knightin pilapiirros, joka esitti Serena Williamsia raivoamassa mailansa päällä pomppien. Sosiaalisessa mediassa piirros tyrmättiin laajalti rasistisena. Sitä verrattiin 1800- ja 1900-lukujen vaihteen rotusorron aikaisiin kuviin tummaihoisista ihmisistä. Australian julkisen sanan neuvosto antoi Knightille kuvasta lopulta kuitenkin vapauttavan päätöksen. Williams kärsi finaalissa tappion osaltaan käyttäytymisestään johtuvien varoitusten vuoksi. Williamsin mediatilaisuudessa esittämiä näkökulmia kaksoisstandardista tuki Twitterissä Billie Jean King: ”Kun nainen on tunteellinen, hän on ”hysterinen” ja saa rangaistuksen. Kun mies tekee saman, hän on ”suorasanainen”, eikä siitä ole mitään seurauksia.” Williamsin tunteenpurkauksia tenniskentällä on usein pidetty myös aggressiivisina ja väkivaltaisina sekä osoituksen kunnioituksen puutteesta auktoriteetteja kohtaan – ei siksi, että hän käyttäytyisi radikaalimmin kuin kansapelaajansa, vaan koska väkivaltaisuus on Kristi Tredwayn mukaan tummaihoisiin stereotyyppisesti liitettävä ominaisuus.⁴⁴

Näissä mikroaggressiivisissa ja sukupuoli- sekä rotustereotyyppioita vahvistavissa puhetavoissa toistui valkoisten halu näyttää tummaihoisille heidän paikkansa yhteiskunnassa – kyse oli pitkälti perinteisestä ”hyvän ja nöyrän neekerin” rooliasemasta.⁴⁵ Tausta-ajatuksena oli, että tummaihoisen tulee edustaa rotuaan arvokkaasti ja kiittolisena siitä, että hän saa esiintyä ”valkoisten urheiluaarenoilla”, mikä on kovin tuttu asetelma ja alentamisen me-

kanismi myös miesnyrkkeilyn historiassa Yhdysvalloissa. Williams boikotoi yli vuosikymmenen ajan Indian Wells -tennisturnausta, jonka yleisö käyttäytyi rassistisesti hänen uransa alkuvaiheessa eikä suostunut pelaamaan vuonna 2000 Charlestonin turnauksessa ennen kuin Amerikan konfederaation lippu oli laskettu salosta.⁴⁶

James McKay ja Helen Jonson ovat kategorisoineet Serena Williamsin ulkoiseen habitukseen kohdistuvan journalistisen ”kritiikin” yhtä aikaa pornografiseksi erotismiksi ja seksualisoivaksi groteskiudeksi.⁴⁷ Hänen ulkonäkönsä arvottaminen mediassa on ollut hyvin ambivalenttia: tumma ja fyysinen vartalo on nähty ristiriitaisesti sekä eksoottisuudessaan liian eroottiseksi että fyysisyydessään suorastaan luotaantyöntävän primitiiviseksi ja epänaiseelliseksi. Vuonna 2001 urheiluaiheisen radiolähetysten juontaja Sid Rosenberg totesi lihaksikkuuudessaan ällöttävän Serena Williamsin alastonkuvilla olevan paremmat mahdollisuudet tulla julkaistuiksi *National Geographic* -lehdessä kuin *Playboys*ssa.⁴⁸ Historiallisesti tyypillisimpiä tummaihoisten urheilijoiden kohtaamia rasismin muotoja ovat olleet saavutuksien vähätteleminen puhumalla synnynnäisestä urheilullisuudesta ja elämellisyydestä.

Ulkonäön ja käyttäytymisen ohella Serena Williamsin vaatetukseen on kiinnitetty vuosien varrella useasti huomiota. Hän on pariin otteeseen pukeutunut pelikentällä ihonmyötäiseen kissa-asuun (*cat-suit*). Ensimmäisellä kerralla vuoden 2002 Yhdysvaltojen avoimessa tennisturnauksessa asu kirvoitti toimittajat rodulliseen stigmatisointiin merkitsemällä Williamsin luontaisesti lihaksikkaan vartalon sekä epä- että yliluonnolliseksi. Toisen kerran Williams pukeutui kissapukuun yhtäläisen kohun saattelemana palatessaan kilpakentälle synnytyksensä jälkeen vuonna 2018. Williams perusteli pukunsa käyttöä verenkierron parantamisella, sillä hän oli saanut hätäsektioon päätyneen synnytyksensä yhteydessä keuhko-veritulpan. Kokomusta, vartaloa nuollut asu oli kuitenkin liikaa Ranskan avoimen tennisturnauksen johdolle, joka kielsi sen tyypisten asujen käytön.⁴⁹

Valtamediassa nostettiin esiin Williamsin sosiaalisen median kanaviensa kautta välittämä sanoma, jonka mukaan hänen super-

Serena Williams kissa-asussaan
(kuvakaappaus Serena Williamsin Instagram-päivityksestä 29.5.2018).

sankariasunsa oli omistettu raskaudesta palautuville äideille – Williams käänsi pukeutumiskritiikin pienten lasten äitejä voimaannuttavaksi puheeksi. Williams toi oman kantansa esiin myös viikko Ranskan turnausta koskeneen päätöksen jälkeen Yhdysvaltojen avoimessa tennisturnauksessa pukeutumalla karnevalistiseen tyyliin mustaan balettiasua muistuttaneeseen luomukseen, jonka tutu oli valmistettu tyllistä.⁵⁰ Kuvatut esimerkit osoittavat, että pelikentällä lukuisten tv-kameroiden edessä toimiva urheilijaruumis on myös esityspinta, jonka määrittelyjen kautta erilaiset kulttuuriset luokittelut ja eronteot tulevat näkyväksi.

Serena Williamsin etnisyys ja sukupuoli on liitetty osaksi hänen urheilijuutensa määrittelyä. Hänet on esitetty mediassa korostamalla ihonvärin lisäksi myös hänen luokkataustaansa ja fyysisyyttään.

Toteamuksilla, että Williams voisi ulkomuotonsa vuoksi pelata miesten sarjassa, häntä on toiseutettu myös suhteessa muihin nais-tennispelaajiin.⁵¹ Williamsin on nähty olevan jollakin tavalla liikaa yhdistämällä häneen ylenmääräisyys ja kohtuuttomuus monella eri tasolla. Tämän kaiken huomioon ottaen hänen kohdallaan voi perustellusti puhua moninkertaisesta syrjinnästä tai toiseuttamisesta.

”Toiseuksiensa” kautta Serena Williams on ollut median kannalta kiinnostava kohde, mikä on tarjonnut samalla paljon näkyvyyttä myös WTA:n globaalille brändille. WTA on vastavuoroisesti sallinut menestyneimmän keulakuvansa aktivismin erityisesti sosiaalisessa mediassa⁵², jossa hän on kyseenalaistanut sukupuoli- ja rotustereotyyppien ylläpitämistä ja uudelleentuottamista sekä puuttunut ulkonäkönsä arvosteluun. Sosiaalisen median kanaviensa kautta (12,8 miljoonaa seuraajaa Instagramissa ja 10,8 miljoonaa Twitterissä helmikuussa 2021) Williams on pyrkinyt vaikuttamaan ihmisten arvomaailmaan monissa muissakin asioissa. Hän on muun muassa vaatinut naisurheilijoille tasa-arvoisia palkkioita suhteessa miesurheilijoihin, puolustanut tummaihoisten yhdenvertaisia oikeuksia ja kertonut perustaneensa Keniaan kouluja sillä ehdolla, että 40 prosenttia oppilaista tulee olla tyttöjä. Toisin kuin monet muut sosiaalisessa mediassa aktiiviset urheilun megatähdet, Williams on tuonut esiin globaalin eriarvoisuuden kipupisteitä kosmopoliittisen kansalaisen vastuun näkökulmasta.

Kiinnostavaa on, että niin median henkilökuvat, kritiikki ja vihapuhe kuin Williamsin omat vasta-argumentit ja aktivismi ovat kasvattaneet hänen suosiotaan tai taloudellisin termein henkilöbrändinsä arvoa erityisesti tummaihoisten keskuudessa.⁵³ Luodessaan kuvaa Williamsista vahvana, itsevarmana ja kapinallisena valtamedia on tehnyt hänestä esikuvan monelle. Tähtikuvaansa Williams on hyödyntänyt taloudellisesti muun muassa lanseeraamalla omia vaatemallistoja iskulauseinaan ”Be Seen, Be Heard” ja ”Self Made”.⁵⁴ Vaatemallistojensa avulla Williams alleviivaa naisen mahdollisuuksia tehdä omia valintojaan ja kontrolloida itse saavutuksiaan tilanteestaan ja taustastaan riippumatta. Someaikakauden urheilutähdissä on urheilija-aktivisteja, jotka haluavat hyödyntää asemaansa muuhunkin kuin vain itsensä tuotteistamiseen. Itsevar-

masti ja anteeksipyytelemättömästi esiintyviä sekä yhteiskunnallisiin ongelmiin kantaottavia naisurheilijoita ja someaktivisteja edustaa esimerkiksi yhdysvaltalainen jalkapalloilija Megan Rapinoe, joka ei pelkää haastaa valtaapitäviä niin urheilukulttuurin sisäkuin ulkopuolellakaan.⁵⁵

Päätelmät

Kolmea aikakautensa urheilutähteä tutkimalla olemme halunneet tuoda esiin heidän esikuvallisen roolinsa yhteiskunnallisina toimijoina. Julkisten esiintymistensä ja sitä kautta syntyneiden tähtikuviansa kautta Lenglen, King ja Williams ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, miten naiset mieltävät itsensä aktiivisiksi toimijoiksi ja suhtautuvat erityyppisiin eriarvoisuuden muotoihin. Therbornin mukaan yhteiskunnassa esiintyvät eriarvoisuuden ulottuvuudet liittyvät siihen, miten hyvin ihmisten arjessa toteutuvat eksistentiaalinen sekä elämänehtojen ja resurssien tasa-arvo.⁵⁶ Ensin mainittu koskee ihmisen riippumattomuutta, arvokkuutta ja oikeutta tulla kunnioitetuksi sekä vapautta kehittää itseään täysipainoisesti arvostamisensa asioissa. Keskimäinen viittaa tietyllä alueella historiallisesti muotoutuneeseen sosiaaliseen todellisuuteen luokka-, rotu- ja sukupuolisidonnaisine valta-asetelmineen, joka vaikuttaa ihmisten perustavanlaatuisiin elinmahdollisuuksiin. Viimeksi mainitussa olennaisia ihmisten yhteiskunnallista toimijuutta ja vaikutusvaltaa määrittäviä tekijöitä ovat tulotaso ja koulutus.

Lenglen oli 1920-luvulla monen nuoren naisen esikuva asettaessaan kriteerejä aikakauden pelaamis-, pukeutumis- ja käyttäytymistyyliille. Hän kapinoi naisten taloudellisen itsenäisyyden puolesta ja oli inhimillisine piirteineen uskottava mielipidevaikuttaja. Lenglenin voi tulkita eksistentiaalisen tasa-arvon tulkiksi, sillä hän paransi naisurheilijoiden arvostusta ja näkyvyyttä sekä oikeutusta tulla kunnioitetuksi omilla ehdoillaan ilman patriarkaalisen sorron tuntua. Hänen olemuksessaan oli kahdeksankymmentä vuotta myöhemmin läpimurtonsa tehneen Serena Williamsin tavoin myös jotain ”liiallista”, minkä vuoksi häntä sekä kritisoitiin että ihailtiin.

Williams on Lenglenin tavoin tyyli-ikoni, joka on kohdannut uransa aikana rajua vastustusta. Hän on monien nykyfeministien tavoin vaatinut ihmisiä kunnioittamaan naisten erilaisuutta yksilöinä. Hän on toisaalta kamppailut tenniskentän ulkopuolella erityisesti tummaihoisten naisten oikeuksien puolesta. Williams on kiinnittänyt huomiota huono-osaisten perustarpeisiin ja ihmis-oikeuksiin. Hänet voi nähdä elämänehtojen tasa-arvon puolesta puhuvana megatähtibrändinä, mikä ei ole kovin yleistä läpeensä tuotteistuneessa huippu-urheilussa. Näkemyksensä Williams on esittänyt anteeksipyytelemättömästi, minkä vuoksi hän on joutunut itse kohtaamaan moninkertaista syrjivää kohtelua. Williams on kääntänyt hänestä tuotetun kuvaston omaksi – ja faniensa – voimaantumisen projektikseen.

Williamsin tavoin Billie Jean Kingillä on ollut sukupuolten välisen tasa-arvon lisäksi agendallaan muitakin yhteiskunnallisia vaikuttimia. King on etenkin aktiiviuransa (1959–1981) jälkeen edistänyt seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia tultuaan itse ”ulos kaapista” homoseksuaalina urheilija. Kingin tärkein perintö tennikselle on naistenniksen ammattilaiskiertue. Lenglenin tavoin hän oli merkittävä naisten taloudellisen tasa-arvon äänitorvi. Kingin toiminnassa korostui resurssien tasa-arvo, jossa yhdistyivät vaatimukset naisurheilijoiden taloudellisen aseman parantamisesta, institutionaalisista muutoksista ja koulutuksellisista uudistuksista.

Kaikki kolme tarkastelemaamme tennistähteä ovat poikenneet jollain tavoin – joko seksuaalisen suuntautumisensa, etnisyytensä ja/tai ulkoisen olemuksensa vuoksi – aikansa heteronormatiivisesta ideaalista. Yhteistä näille konjunkturaalisille urheilijoille on ollut niin ikään se, että he ovat puhuneet naisurheilijuuden arvostamisen puolesta. Tämän esiin tuomisessa he ovat käyttäneet hyväkseen mediajulkisuutta – etenkin urheilutoimittajia, jotka ovat halunneet osansa heidän ulkonäöstään, käyttäytymisestään ja karismastaan. Tässä yhteydessä on mainittava Williamsin provosoiva tapa kääntää toimittajien katseet urheilumaailman sukupuolitettuihin eroihin ja järjestyksiin kutsumalla itseään ”maailman parhaaksi urheilijaksi” ilman nais-etuliitettä.⁵⁷

Tasa-arvon edistyminen ei ole itsestään selvää, kuten poliittisten voimasuhteiden nopeat muutokset, yhteiskunnan polarisoituminen ja monet taantumukselliset äänenpainot ovat viime vuosina osoittaneet. Lenglen, King ja Serena Williams ovat olleet oman aikansa kriittisiä urheilijoita, jotka eivät ole epäröineet erottua vallinneesta naiskuvasta ja haastaa oman lajinsa normeja ja käsityksiä. He ovat tarjonneet yleisölleen aikakauden valtavirrasta poikenneen, vaihtoehtoisen samastumiskohteen – mutta mediatekstien ristiriitaisuus kieltä sitä, ettei kyseessä ole ollut helppo tie. Lenglen, King ja Williams ovat kuitenkin omalla toiminnallaan onnistuneet muuttamaan tennistä yhdessä sitä ympäröivän yhteiskunnan kanssa.

Lähdeviitteet / Endnotes

- 1 Katso Saarinen, Ossi (2016), Tennispomon oudot kommentit tasa-arvosta johtivat irtisanoutumiseen. Yle Urheilu, 22.3.2016. <https://yle.fi/urheilu/3-8759714> (luettu 17.2.2021); Vilen, Jan (2016), Tennismestari Djokovic haluaa miehille isommat palkkiot – perustelee kiinnostavuudella. Helsingin Sanomat 21.3.2016. <https://www.hs.fi/urheilu/art-2000002892331.htm> (luettu 17.2.2021).
- 2 Giulianotti, Richard & Gerrard, Michael (2001), *Evil genie or pure genius?: the (im)moral football and public career of Paul "Gazza" Gascoigne*. Teoksessa Andrews, David L. & Jackson, Steven J. (toim.), *Sport Stars. The Cultural Politics of Sporting Celebrity*. Lontoo: Routledge. 124–137. Viittaus sivuille 133–135.
- 3 Katso Dyer, Richard (1979), *Stars*. Lontoo: BFI.
- 4 Katso Butler, Judith (1990), *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Lontoo: Routledge.
- 5 Ahmed, Sara (2004), *The Cultural Politics of Emotion*. New York: Routledge.
- 6 Pöysä, Jyrki (2010), Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa Pöysä, Jyrki & Järviluoma, Helmi & Vakimo, Sinikka (toim.), *Vaeltavat metodit*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain seura. 331–360.

- 7 Katso esimerkiksi Berg, Päivi & Marja Kokkonen (toim.) (2018), *Urheilun takapuoli: Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus liikunnassa ja urheilussa*. Nuorisotutkimusseura; Bernstein, Alina (2002), *Is it time for a victory lap? Changes in the media coverage of women in sport*. *International review for the sociology of sport* 37:3–4. 415–428; Douglas, Delia D. (2012), *Venus, Serena, and the inconspicuous consumption of blackness: A commentary on surveillance, race talk, and new racism(s)*. *Journal of Black Studies* 43:2. 127–145; Kokkonen, Marja (2012), *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen syrjintä liikunnan ja urheilun parissa*. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 5; Litchfield, Chelsea, Kavanagh, Emma, Osborne, Jaquelyn & Jones, Ian (2018), *Social media and the politics of gender, race and identity: The case of Serena Williams*. *European Journal for Sport and Society* 15:2. 154–170; Pirinen, Riitta (2006), *Urheileva nainen lehtiteksteissä*. Tampere University Press.
- 8 Katso Andrews, David L. & Jackson, Steven J. (toim.) (2003), *Sport Stars. The Cultural Politics of Sporting Celebrity*. Lontoo: Routledge; Kaivosääri, Annu (2017). "Lempeä Lydia" – "Voimakas Björger". Naishiittäjien representoinnin muutokset *Urheilulehden* teksteissä vuosina 1905–2010. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto; Turner, Graeme (2014) *Understanding Celebrity*. Lontoo: Sage; Whannel, Gary (2002), *Media Sport Stars. Masculinities and Moralities*. Lontoo: Routledge.
- 9 Therborn, Göran (2014), *Erilaisuus tappaa*. Tampere: Vastapaino.
- 10 Engelmann, Larry (1988), *The Goddess and the American girl. The story of Suzanne Lenglen and Helen Wills*. New York: Oxford University Press. 23.
- 11 Guttmann, Allen (1991), *Women's Sports. A History*. New York: Columbia University Press. 158.
- 12 Engelmann, Larry (1988); Gilbert, David (2011), *The vicar's daughter and the goddess of tennis: cultural geographies of sporting femininity and bodily practice in Edwardian suburbia*. *Cultural geographies* 18:2. 187–207.
- 13 Wagg, Stephen (2011), 'Her Dainty Strength': Suzanne Lenglen, Wimbledon and the Coming of Female Sport Celebrity. Teoksessa Wagg, Stephen (toim.), *Myths and Milestones in the History of Sport*. 122–140. London: Palgrave Macmillan.
- 14 Kallioniemi, Kari & Salmi Hannu (1995), *Porvariskodista maailmankylään. Populaarikulttuurin historiaa*. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:40. Vammala: Vammalan kirjapaino. 92.
- 15 Kallioniemi & Salmi 1995, 92.
ks. myös lyhytelokuva Suzanne Lenglenistä (British Pathè Production, Filmed by K. Gordon and F. Bassill. Edited by F. Watts)

https://www.youtube.com/results?search_query=suzanne+lenglen+pathe+productions+how+to+play+tennis+by+mille+suzanne+lenglen<https://eur03.safelinks.protection.outlook.com/?url=https%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fresults%3Fsearch_query%3Dsuzanne%2Blenglen%2Bpathe%2Bproductions%2Bhow%2Bto%2Bplay%2Btennis%2Bby%2Bmille%2Bsuzanne%2Blenglen&data=04%7C01%7C%7Ce41a30ca46d64cf5b7a308d96e459c3f%7Ce9662d58caa44bc1b138c8blacab5a11%7C1%7C0%7C637662067649382785%7CUnknown%7CTWFpbGZsb3d8e-yjWljojMC4wLjAwMDAiLCJQIjoiV2luMzliLCJBTil6lkIhaWwiLCJXV-CI6Mn0%3D%7C3000&sdata=4mhIEld2xQ4%2BO3BNE6pZFfqdoNPVvAP4jdkpLyISBkM%3D&reserved=0>

- 16 Harris, Barbara (1978), *Beyond Her Sphere: Women and the Professions in American History*. Westport: Greenwood Press. 140–141.
- 17 Wagg 2011, 130.
- 18 Engelmann 1988, 46–47.
- 19 Gilbert 2011, 190.
- 20 Harris 1978, 140–141.
- 21 Kallioniemi & Salmi 1995, 92.
- 22 Wagg 2011, 123, 131.
- 23 Katso Jokinen, Eeva & Veijola Soile (2001), *Voiko naista rakastaa?* Helsinki: WSOY.
- 24 Guttmann 1991, 136.
- 25 Wagg 2011, 124, 137–138.
- 26 Katso esimerkiksi Rossi, Leena-Maija (2010), *Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin*. Teoksessa Saresma, Tuija, Leena-Maija Rossi & Tuula Juonen (toim.), *Käsikirja sukupuoleen*. 21–38. Tampere: Vastapaino. 25, 31.
- 27 King, Billie Jean & Deford, Frank (1982), *Billie Jean King*. London: Granada. 84.
- 28 Katso Pirinen 2006.
- 29 Schiot, Molly (2016), *Game Changers. The Unsung Heroines of Sports History*. New York: Simon & Schuster. 82.
- 30 Katso Grossberg, Lawrence (1995), *Mielihyvän kytkennät. Risteilyjä populaarikulttuurissa*. Suomentaneet Koivisto, Juha & Lehtonen, Mikko & Puoskari, Esko & Uusitupa Timo. Tampere: Vastapaino.
- 31 Katso myös Ware, Susan (2011), *Game, Set, Match. Billie Jean King and the revolution in Women's Sport*. The University of North Carolina Press.

- 32 Ware 2011, 2.
Asia tulee myös esille dokumenttielokuvasta *The Battle of the Sexes* (2013, ohj. James Erskine & Zara Hayes), ks. kuva sivulla 106 (kuvakaappaus dokumenttielokuvasta *The Battle of the Sexes*).
- 33 Schiot 2016, 34.
- 34 Ware 2011.
- 35 Ware 2011, 36.
- 36 King & Deford 1982, 99.
- 37 Olemme käsitelleet Serena Williamsin tähtikuvaa myös katsauksessa, jossa tarkastelimme hänen harjoittamaansa aktivismia uusliberalistisen postfeminismin viitekehyksessä. Katso Turtiainen, Riikka & Kolamo, Sami (2020), *Serena Williams – urheilija-aktivisti postfeministisen urheilukulttuurin aikakaudella*. *Kulttuurintutkimus* 37:3–4. 128–134.
- 38 Douglas 2012, 130. Katso myös Turtiainen & Kolamo 2020.
- 39 Frisby, Cynthia M. (2017), A content analysis of Serena Williams and Angelique Kerber's racial and sexist microaggressions. *Open Journal of Social Sciences* 5:5.
- 40 Tredway, Kristi (2018), The Performance of blackness and femininity in postfeminist times: Visualising Serena Williams within the context of corporate globalisation. Teoksessa Toffoletti, Kim, Thorpe, Holly & Francombe-Webb, Jessica (toim.), *New Sporting Femininities: Embodied politics in postfeminist times*. 63–85. Cham: Palgrave Macmillan. 71.
- 41 Katso Clarey, Christopher (2014) *Russian Official Is Penalized for Williams Sisters Remark*, 17.10.2014, *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2014/10/18/sports/tennis/wta-suspends-russian-official-for-comment-about-williams-sisters.html> (luettu 17.2.2021); Frisby 2017, 269.
- 42 Litchfield ym. 2018, 163–165; Frisby 2017, 276.
- 43 Pfister, Gertrud (2003), *Kaupan paljasta pintaa – Anna Kournikova ja urheilu tavarana*. Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki & Sironen, Esa (toim.) *Kynäniekkoja, kivinyrkkejä, mäkimatteja*. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja. Jyväskylä: Atena. 152–166.
- 44 Tredway, Kristi (2019), *Serena Williams and (the perception of) violence: intersectionality, the performance of blackness, and women's professional tennis*. *Ethnic and Racial Studies*, 1–18.
- 45 Hall, Stuart (2002), *Identiteetti*. Suomentaneet Lehtonen, Mikko & Herkman, Juha. Tampere: Vastapaino. 177.
- 46 Spencer, Nancy E. (2004), *Sister act VI: Venus and Serena Williams at Indian Wells: "Sincere fictions" and white racism*. *Journal of Sport and*

- Social Issues 28:2, 115–135; Turtiainen, Riikka (2016), Naisurheilu tarvitsee Serena Williamsin kaltaisia esikuvia. Uutistamo, 24.11.2016.
- 47 McKay, James & Jonson, Helen (2008), Pornographic eroticism and sexual grotesquerie in representations of African American sportswomen. *Social Identities*, 14:4. 491–504.
- 48 McKay & Johnson 2008, 492, 497–500.
- 49 Schultz, Jaime (2005), Reading the catsuit: Serena Williams and the production of blackness at the 2002 US Open. *Journal of Sport and Social Issues* 29:3, 338–357. 343, 348–349. Katso myös Turtiainen & Kolamo 2020.
- 50 Katso Mandell, Nina (2018), Serena Williams' catsuit sent a powerful message. How could the French Open ban it? *USA Today Sports* 24.8.2018. <https://ftw.usatoday.com/2018/08/serena-williams-catsuit-sent-a-powerful-message-how-could-the-french-open-ban-it> (luettu 17.2.2021).
- Serena Williamsin Instagram-tilli: <https://www.instagram.com/serenawilliams/?ur-l=https%3A%2F%2Fwww.instagram.com%2Fserenawilliams%2F&data=04%7C01%7C%7Ce41a30ca46d64cf5b7a308d96e459c3f%7Ce9662d-58caa44bclbl38c8blacab5al%7C1%7C0%7C637662067649392780%7CUnknown%7CTWFpbGZsb3d8eyJWljojMC4wLjAwMDAiLCJQIjoiV2lu-MzliLCJBTiI6IklhaVWwiLCJXVC16Mn0%3D%7C3000&sdata=%2B2PSQ-dXrWZHkAleJMzihgfF3MDUyqoclWlIzUUyIJFo4%3D&reserved=0>
- 51 Schultz 2005. Litchfield ym. 2018.
- 52 Tredway 2018, 80–82. Serena Williamsin sosiaalisen median käytöstä katso lisää Turtiainen & Kolamo 2020.
- 53 Katso Douglas 2012.
- 54 Katso Welch, Haley (2020), Serena Williams Introduces Her New Collection Featuring Vegan Leather Styles. *The Beet* 5.3.2020. <https://the-beet.com/serena-williams-introduces-her-new-collection-featuring-vegan-leather-styles/> (luettu 17.2.2021).
- 55 Katso Turtiainen, Riikka (2020), Naisten jalkapallon MM-kisat mediaurheilun tasa-arvon suunnannäyttäjänä. *Liikunta & Tiede* 57:2; Turtiainen, Riikka (2021, tulossa), 'Dare to Shine': Megan Rapinoe as the Rebellious Star of the FIFA Women's World Cup 2019. Teoksessa Katherine Dashper (toim.) *Gender, Sport and Mega-Events*. A volume in the Emerald Studies in Sport and Gender series. Bingley: Emerald Group Publishing; Tredway, Kristi (2020), *Social Activism in Women's Tennis: Generations of Politics and Cultural Change*. Lontoo ja New York: Routledge.
- 56 Therborn 2014, 53.
- 57 Turtiainen 2016.